

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249020
УДК 327.8 : 327.2

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ПРИМИРЕННЯ І РОЗБУДОВИ МИРУ В РУАНДІ

Семчинський Костянтин Валерійович

*Кандидат філософських наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3125-3401>,
e-mail: semchynskyy@gmail.com,
Київський університет культури,
вул. Чигоріна, 20, Київ, Україна, 01042*

Надіслано:
05.12.2021
Рецензовано:
10.12.2021
Прийнято:
15.12.2021

Для цитування:

Семчинський, К. В. (2021). Особливості постконфліктного примирення і розбудови миру в Руанді. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 76–84. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249020>.

Автором досліджуються особливості процесу постконфліктного примирення і розбудови миру в Руанді, визначається роль міжнародних і місцевих органів правосуддя в процесі постконфліктного примирення і покарання винних у масовому геноциді, виявляється особливості державної політики щодо ліквідації наслідків геноциду і відновлення справедливості та окреслюються засоби протидії рецидиву конфлікту в майбутньому. Застосувавши історичні, аналітичні і компаративні методи, автор робить висновок про те, що трибунали гачача як засоби відновного правосуддя сприяли відновленню довіри та соціальної гармонії у руандійському суспільстві, регенерації його ціннісно-культурної матриці. У результаті дослідження визначено, що заради розбудови позитивного миру управлінські рішення та дії щодо населення в усіх сферах суспільного життя містили миротворчий контекст, а уряд доклав зусиль щодо забезпечення руандійського суспільства від рецидиву конфлікту у майбутньому. У висновках виявлено, що руандійська стратегія розбудови миру вважається ефективною, тому що після масштабного геноциду було реалізовано політику національної єдності

та примирення задля розбудови єдиної нації, відновлення миру та справедливості, ефективного управління та економічного розвитку.

Ключові слова: конфлікт; геноцид; постконфліктне примирення; розбудова миру; руандійська модель.

Вступ

Упродовж квітня – червня 1994 р. у Руанді було вбито понад 800 тис. представників народності тутсі і десятки тисяч представників народності хуту через те, що останні були або занадто поміркованими, або занадто симпатизували тутсі, були занадто багатими чи політично незручними. Після геноциду до влади прийшов Революційний патріотичний фронт Руанди (далі – РПФ), основу якого становили народжені в сусідній Уганді репатріанти-тутсі. Сформований РПФ за представництва інших політичних партій уряд успадкував повністю зруйновану країну із травмованим і збіднілим населенням, зруйнованою державою та інфраструктурою. Менш ніж за десятиріччя вдалося відбудувати низку об'єктів, відновити державні інституції і докризовий рівень економіки, проте рана на тілі руандійського суспільства ще довго не загоювалася, а справедливість і примирення залишалися викликом для Руанди. Влада, яка очолила країну після геноциду й фактично повернула її до життя, своїм пріоритетним завданням обрала встановлення справедливості як для жертв геноциду, так і для винних в цьому жахливому масовому вбивстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У останніх дослідженнях і публікаціях вітчизняних авторів окреслюються нормативно-процесуальні та державно-правові аспекти відновлення справедливості і державного механізму після завершення геноциду, однак бракує комплексного аналізу стратегії розбудови миру в руандійському суспільстві впродовж 1994–2012 рр. Зарубіжні дослідники приділяють більше уваги суспільно-ціннісним та морально-етичним аспектам примирення як засобу відновлення серйозно пошкодженої суспільної тканини, ролі міжнародної спільноти і засобів масової комунікації у врегулюванні конфлікту.

Формулювання цілей статті

Наразі постає актуальним дослідити особливості процесу постконфліктного примирення і розбудови миру в цій африканській країні. Тому автор ставить перед собою завдання:

– визначити роль міжнародних і місцевих органів правосуддя в процесі постконфліктного примирення і покарання винних у масовому геноциді;

– виявити особливості державної політики щодо ліквідації наслідків геноциду, відновлення справедливості, суспільно-економічних реформ і поліпшення добробуту громадян;

– окреслити засоби протидії рецидиву конфлікту в майбутньому і перспективи розбудови позитивного миру в Руанді.

Виклад основного матеріалу дослідження

Особливістю руандійської стратегії розбудови миру є абсолютна політична і моральна поразка однієї сторони громадянського конфлікту (хуту) перед іншою (тутсі) через вчинення першими геноциду щодо других і, як наслідок, загроза помсти переможців за цей злочин проти людяності, що вчинили переможені. Міжнародна спільнота за таких умов не пропонувала моделей примирення, які б передбачали обов'язкову участь переможеної сторони в управлінні постконфліктним суспільством. Водночас, в уряді були пропорційно репрезентовані помірковані представники обох сторін конфлікту. Наприклад, «перший післявоєнний уряд Руанди був компромісом між РПФ та членами опозиційних партій хуту. Президентом був призначений Пастер Бізімунгу – симпатик РПФ, однак хуту за походженням. Посаду прем'єр-міністра обійняв ще один хуту – Фостін Твагірамунгу, лідер опозиційного Демократичного республіканського руху. Поль Кагаме, лідер РПФ, залишив для себе посаду віце-прем'єр-міністра. Шістнадцять міністрів із двадцяти двох, призначених у новий Кабінет, були хуту» (Mykhalska, 2020, p. 162). Цей уряд взявся викоринити практику безкарності в руандійському суспільстві раз і назавжди. Незважаючи на те, що низка міжнародних донорів воліли б реалізації поміркованої південноафриканської моделі «правди і примирення» в Руанді, позиція уряду була безкомпромісною щодо невідворотності покарання винних і забезпечення прав постраждалих від геноциду задля творення спільного майбутнього. Задля досягнення цієї мети уряд і донорські організації інвестували чималі кошти в розбудову системи правосуддя. Було профінансовано і впроваджено більше 100 проектів у сфері правосуддя: програма підготовки юристів, слідчих, поліції та суддів, підтримка судової та адміністративної реформ, фінансування будівництва судових приміщень, бібліотек, тюремних закладів, технічне забезпечення належного функціонування Верховного Суду та Міністерства юстиції тощо. Результати виявилися приголомшливими: вже у 1996 р. Національна асамблея Руанди приймає закон про геноцид, в якому конкретизуються категорії злочинів і відповідних ним покарань, а суди впродовж наступних п'яти років винесуть близько 3 500 вироків за цим законом.

Також з кінця 1994 р. почав діяти Міжнародний трибунал із кримінальних злочинів у Руанді, який розглянув 61 справу й виніс вироби 95-м організаторам геноциду до 2015 р. Не було винесено жодного смертного вироку, найсуворішим покаранням було пожиттєве ув'язнення, а низці винних у масовій масакрі вдалося втекти від правосуддя. Сили, що припинили геноцид і сформували новий уряд також уникнули покарання за ймовірно скоєні злочини, що створювало відчуття безкарності, «правосуддя на користь переможців». Критика на адресу МКТР також стосувалася «його високої вартості, тривалості судових процесів, питань ефективності та значення процесів для пересічних руандійців. Водночас, список досягнень МКТР є вражаючим, оскільки він створив виклад подій геноциду на основі фактів, підтвердив геноцид проти етнічної групи тутсі в Руанді, встановив індивідуальну, а не групову кримінальну відповідальність, провів судові процеси щодо практично всього уряду часів геноциду, сприяв визнанню пережитих потерпілими подій і страждань, а також сприяв просуванню поваги до прав людини та верховенства права в Руанді» (Witte, Duffy, 2018, p. 147).

До 1998 р. близько 130 000 затриманих і ув'язнених перебували у переповнених в'язницях, що змусило владу шукати альтернативний підхід до вирішення цієї проблеми. За умов нездатності національних судів або МКТР розглянути таку кількість справ, функцію відновного правосуддя на місцевому рівні було покладено на трибунали *гачача* – модернізовану форму традиційного руандійського юридичного механізму, – які сприяли відновленню індивідуальних стосунків між жертвою та злочинцем, а також стали засобом національного примирення. Оскільки *гачача* (мовою кіньярванда – «ліжко м'якої зеленої трави») були засновані на традиційних підходах примирення, уряд адаптував і формалізував їх сучасну версію, зокрема для того, щоб вирішити проблему непристосованості традиційних ритуалів для розгляду таких серйозних злочинів як геноцид. У період з 2002 по 2012 рр. в Руанді понад 12 000 трибуналів *гачача* розглянули від 1,2 до 2 млн справ про геноцид та інші серйозні злочини. Почавшись у 2002 р. як пілотний проєкт, у 2005 р. вони були запроваджені урядом на національному рівні. Уряд заснував спеціальну установу – Національну службу для юрисдикції *Гачача*, що здійснювала нагляд за виконанням низки законів. Традиційне правосуддя, таким чином, «було тісно пов'язане з державним апаратом судового переслідування та тримання під вартою» (Witte, Duffy, 2018, p. 143).

Алгоритм діяльності *гачача* передбачав збір письмових свідчень очевидців про те, що вони пережили й бачили під час геноциду і доказової бази, обговорення конфлікту як негативного досвіду, його колективне опрацювання, масові публічні вибачення й прощення. Обвинувачені передавалися тим

громадам, де він чи вона вчинили злочин. Обговорення злочину відбувалося в режимі загальних зборів, надавалися свідчення і зустрічні свідчення, заслуховувалися аргументи й контраргументи. Якщо засуджені зізнавалися у своїх злочинах, їхній вирок розподіляли на дві частини. Перша – відбування терміну у в'язниці, друга – громадські роботи у т. зв. таборах TIG (Travaux d'Interet General), однак кількох винних все ж засудили до страти. Водночас суди гачача більше акцентували увагу на «розказуванні правди», ніж змогли задовольнити потребу жертв у досягненні справедливості шляхом покарання винних.

Однією із сильних сторін системи *гачача* було саме те, що вона включала елемент загоєння, таким чином вона могла служити як примиренню, так і правосуддю. Іншою сильною стороною її було те, що в культурному відношенні це було знайомим для руандійців. Однак міжнародні організації критикували руандійський уряд за проведення процесів *гачача* тому, що вони суперечать деяким нормам міжнародного права, а «руандійці вважають, що уряд Руанди використовував цей процес для сприяння вибірковому правосуддю та формування історії геноциду, в якій відсутні їх власні злочини. Участь місцевих лідерів громад та присяжних іноді призводила до політичного упередження, а певні особливості побудови такі як відсутність заробітної плати суддів, стимулювали корупцію (Witte, Duffy, 2018, р. 146.). Отже, завдяки принципам відновлення та відповідальності, що були закріплені у функціях *гачача*, ці трибунали сприяли примиренню між хуту та тутсі, об'єднуючи їх єдиним поняттям «руандієць» і як наслідок – сприяли відновленню довіри та соціальній гармонії у руандійському суспільстві.

Позиція «жертви» в очах міжнародної спільноти дозволила уряду Руанди повною мірою запровадити механізми, зручні для уряду в ефективному управлінні постконфліктними територіями, аж до розв'язання війни із сусідньою Демократичною республікою Конго через те, що там переховувалися та отримували підтримку представники протидіючого табору – колишні комбатанти (Mykhalska, 2020, р. 157). Водночас, управлінські рішення та дії щодо населення в усіх сферах суспільного життя містили миротворчий контекст. Уряд доклався до творення нової суспільної ідентичності: відтепер лише концепт громадянської приналежності – руандієць – є прийнятним як на офіційному, так і на побутовому рівні; натомість апеляція до етнічної приналежності (хуту або тутсі) заборонена законом задля забезпечення від рецидиву конфлікту, що спалахнув на етнічному ґрунті.

Постконфліктне примирення, що формально відбулося в руандійському суспільстві, базувалося на відновленні стосунків між винними та жертвами на основі «угоди про вибачення» винного та прощення його злочинів жертвами. Представники населення, які відчували політичні симпатії до різних сторін конфлікту, мали знайти компроміси. І пошук компромісів здійснювався через комунікації прихильників різних таборів конфлікту одне з одним – по всій Руанді, навіть у найменших селах за спонсорської підтримки міжнародних миротворчих організацій було засновано т.зв. «клуби примирення» з метою не дати міжетнічній ворожнечі з минулого гальмувати розвиток країни. Упередження щодо колишніх ворогів зменшувалося шляхом санкціонування владними приписами контактів індивідів з протилежних груп, але з однаковим соціальним та економічним статусом, що мало на меті поширення знань та обмін інформацією один щодо одного.

Розбудова позитивного миру в Руанді передбачала і програму суспільно-економічних реформ, які вкупі з реформою правоохоронної системи дали позитивний результат вже впродовж наступного десятиріччя. Керівництво держави на чолі із незмінним лідером РПФ президентом Полем Кагаме взяло курс за застосування моделей провідних країн Південно-Східної Азії для форсування суспільно-економічного розвитку. Наразі Руанда є однією з найменш корумпованих країн Африки (47 місце у світовому рейтингу), 15-ю економікою у світі за темпами зростання (із показником у 7,6 % на 2020 р.), країною із низьким рівнем насильства і терористичної загрози у суспільстві і високим потенціалом для безпеки і простоти ведення бізнесу. Після жахливого геноциду і тривалого примирення в руандійському суспільстві вдалося відновити цінність людського життя. Наразі на 100 тис. мешканців лише 2,5 вбивств на рік трапляються в Руанді, в той час як в Індії – 3,2, а у США – 5,4.

Руандійська стратегія розбудови миру вважається ефективною тому, що після масштабного геноциду було реалізовано політику національної єдності та примирення задля розбудови єдиної нації, відновлення миру та справедливості, ефективного управління та економічного розвитку.

Висновки

Особливостями руандійської моделі примирення є комплексне застосування міжнародних, національних та традиційних інструментів відновного правосуддя, суспільний діалог і компроміс, утвердження нової національної ідентичності й прерогатива ефективного управління постконфліктним суспільством.

Трибунали *гачача* як засоби відновного правосуддя ініціювали обговорення конфлікту як негативного досвіду, його колективне опрацювання,

масові публічні вибачення, прощення й сприяли відновленню довіри та соціальній гармонії у руандійському суспільстві.

Заради розбудови позитивного миру управлінські рішення та дії щодо населення в усіх сферах суспільного життя містили миротворчий контекст, а уряд доклав зусиль щодо забезпечення руандійського суспільства від рецидиву конфлікту у майбутньому.

У перспективі варто дослідити, як руандійський досвід загальнонаціонального примирення та регенерації суспільно-ціннісної матриці може бути корисним у процесі реалізації стратегії розбудови миру в Україні.

References

- Aho, M. C. (2001). *Media's Role in Peacebuilding*. Virginia: George Mason University.
- Bloomfield, D., Barnes T., Huuse, L. eds. *Reconciliation After Violent Conflict*. (2003). Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Mykhalska, V. (2020) *Polityka upravlinnia postkonfliktnyu terytoriiamy* [Post-conflict management policy]. PhD Dissertation. Donetskyi natsionalnyi universytet im.Vasylia Stusa [Vasyl Stus Donetsk National University].
- Somin, S. V. (2017). *Prupynennia i postkonfliktne vrehuliuvannia separatystskykh konfliktiv: inozemnyi dosvid i vysnovky dlia Ukrainy. Analychna zapyska* [Cessation and Post-Conflict Settlement of Separatist Conflicts: Foreign Experience and Conclusions for Ukraine]. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute for Strategic Studies]
- Witte, E. A., Duffy, C. (2018). *Options for Justice: A handbook for Designing Accountability Mechanisms for Grave Crimes*. Open Society Foundations

KEY FEATURES OF POST-CONFLICT RECONCILIATION AND BUILDING PEACE IN RWANDA

Konstyantyn Semchinsky

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3125-3401>,

e-mail: semchynskyy@gmail.com,

Kyiv University of Culture,

Kyiv, Ukraine

The author examines the peculiarities of the process of post-conflict reconciliation and peacebuilding in Rwanda, determines the role of international and local justice in the post-conflict reconciliation and punishment of perpetrators of mass genocide, identifies features of state policy to eliminate genocide and restore justice. Using historical, analytical and comparative methods, the author concludes that gachacha tribunals as a means of restorative justice have helped to restore trust and social harmony in Rwandan society, to regenerate its value and cultural matrix. The study found that in order to build positive peace, governance decisions and actions on the population in all spheres of public life contained a peacekeeping context, and the government worked to protect Rwandan society from a recurrence of future conflict. The findings found Rwanda's peace-building strategy to be effective because, following a large-scale genocide, a policy of national unity and reconciliation was pursued to build a united nation, restore peace and justice, good governance and economic development.

Key words: conflict; genocide; post-conflict reconciliation; peace building; Rwandan model.

ОСОБЕННОСТИ ПОСТКОНФЛИКТНОГО ПРИМИРЕНИЯ И СТРОЕНИЯ МИРА В РУАНДЕ

Семчинский Константин Валерьевич

*Кандидат философских наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3125-3401>,
e-mail: semchynskyu@gmail.com,
Киевский университет культуры,
Киев, Украина*

Автор исследует особенности процесса постконфликтного примирения и развития мира в Руанде, определяет роль международных и местных органов правосудия в процессе постконфликтного примирения и наказания виновных в массовом геноциде, выявляет особенности государственной политики по ликвидации последствий геноцида и восстановления справедливости и определяют средства противодействия рецидиву конфликта в будущем. Применяв исторические, аналитические и компаративные методы, автор делает вывод о том, что трибуналы крючья как средства восстановительного правосудия способствовали восстановлению доверия и социальной гармонии в руандийском обществе, регенерации его ценностно-культурной матрицы. В результате исследования определено, что ради развития позитивного мира управленческие решения и действия по населению во всех сферах общественной жизни содержали миротворческий контекст, а правительство приложило усилия по обезопасению руандийского общества от рецидива конфликта в будущем. В выводах выявлено, что руандийская стратегия развития мира считается эффективной, так как после масштабного геноцида была реализована политика национального единства и примирения для развития единой нации, восстановления мира и справедливости, эффективного управления и экономического развития.

Ключевые слова: конфликт; геноцид; постконфликтное примирение; развитие мира; руандийская модель.